

slave v rokoch 1721 – 1722. Napriek tvrdeniam viacerých historikov (napr. J. Tibenského), že nejestvuje nijaký historický doklad o tom, že by bol M. Bel iniciátorom, redaktorom či vydavateľom týchto novín, autorka presviedča o opaku predovšetkým odkazmi na jeho zachovanú korešpondenciu a tvrdí, že v staršej historiografii jeho redaktorstvo nikto nespochybňoval (s. 111). Príkladmi príspevkov o britskej parlamentnej monarchii poukazuje na skutočnosť, že M. Bel ich uverejňoval s konkrétnym politickým zámerom, čo podľa nej potvrdzuje aj jeho rukopisný návrh na reformu uhorskej ekonomiky *Tabella cogitationum...* (ktorého autorstvo je tiež neisté).

Ďalšia kapitola je venovaná predovšetkým spisu *Murices... sive apologia*, vydanému v Púchove r. 1728. Autorka podáva genézu domnienky o autorstve Jána Baltazára Magina a tvrdí, že sa do slovenskej historiografie dostala bez skúmania skutočného obsahu *Apológie* (s. 144 a n.). Rozborom textu tohto spisu dospela k presvedčeniu, že je iba „naoko“ písaný z katolíckeho pohľadu a že v skutočnosti je reakciou na protireformačný spis Michala Bencsika *Novissima diaeta...* (Trnava, 1722), obsahujúci návrhy na spoločenskú diskrimináciu protestantov. Autorka zároveň opäť zdôrazňuje, že za pôvodcu *Apológie* pokladá jednoznačne Mateja Bela. Tento názor publikovala po prvý raz v roku 1976, dosiaľ však nebol akceptovaný.

V kapitole *Idea občianskej spoločnosti* autorka opäť na početných príkladoch predovšetkým z *Apológie* poukazuje na Belov vzor v Lockovom spise *Two Treatises of Government* – ide znova o tvrdenie, ktoré sa od publikovania v roku 1977 nestretlo so súhlasom.

Kapitola *Za zrušenie nevoľníctva* sa opiera o rukopis *De servitute...*, ktorého rozbor ukazuje, že Bel sa otvorene postavil proti absolútnej moci a feudalizmu. M. Vyvjalová tvrdí, že ide o Belov vlastný – kaligraficky napísaný – rukopis, viacerí historici to však

spochybňujú. Rovnako i rukopis *Tabella cogitationum...*, ktorému sa autorka venuje v poslednej kapitole, podľa nej dokazuje Belove protifeudálne názory a je vlastne projektom reformy uhorskej feudálnej ekonomiky. Treba však povedať, že ani autorstvo tohto spisu nie je jednoznačné. J. Tibenský i A. Špiesz Belovo autorstvo popierajú, v spise dokonca nachádzajú feudálny obsah.

Monografia M. Vyvjalovej je teda odvážnym pokusom o nový pohľad na Mateja Bela ako moderného mysliteľa, ktorého reformné snahy motivovala myšlienka slobodného občana a konfesijného zrovnoprávnenia. Škoda len, že mnohé tézy tejto práce vychádzajú z interpretácie diel, ktorých autorstvo nie je jednoznačné. Treba však oceniť množstvo po latinsky písaného materiálu, ktoré autorka preštudovala, a vysloviť nádej, že preklad aspoň časti z neho sa raz dočká uverejnenia, aby sa tak dielo nášho veľkého polyhistora stalo prístupným širšiemu okruhu bádateľov, a tak bolo možné prehodnotiť tradičné i netradičné pohľady na M. Bela z viacerých strán a na väčšom fóre.

Katarína Minaričová

Brown, Petr: *TĚLO A SPOLEČNOST*. Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství. Brno, CDK 2000. 435 s.

Peter Brown sa vo svojej knihe *Tělo a společnost* podujal novátorsky priblížiť chápanie človeka v jeho telesných a duševných rozmeroch prostredníctvom sledovania premenlivých vzťahov voči ľudskému telu, rôznym formám zdržanlivosti, celibátu a celoživotnému panstvu i panictvu na začiatku nášho letopočtu. Vzťah k človeku a k jeho telu autor vykresľuje na pozadí spoločensko-historických a náboženských premien na konci antiky a v prvých storočiach formovania a upevňovania sa kresťanstva.

Peter Brown chronologicky odhaľuje neistotu, tápanie a polemiky ohľadom názorov a požiadaviek na tému ľudskej sexuality a jej následkov pre verejný, náboženský a posmrtný život v jednotlivých stredozemných kresťanských komunitách. Východiskom pre osvetlenie názorov kresťanských mysliteľov na túto tému bolo pre autora antické a židovské chápanie rodinného a spoločenského života. Priblíženie vyhrotených názorov na ľudské telo a sexualitu, ako aj pohľad na príklady konkrétneho správania sa v ranom kresťanstve mu umožnili preniknúť cez vrstvu stereotypných predstáv o reflektovanej dobe a o pravidlách, ktoré podmieňovali nielen postavenie členov spoločnosti, ale aj ich súkromný i verejný život.

Hlavným pramenným materiálom knihy *Tělo a spoločnosť* boli diela významných rannokresťanských mysliteľov, ktoré autor interpretuje na pozadí širokého spoločenského a náboženského kontextu. Dobové názory a polemiky, týkajúce sa rôznych aspektov ľudskej telesnosti (panenstvo, panictvo, zdržanlivosť, manželstvo, celibát, postavenie žien a mužov, ich vzájomné vzťahy, tlak zo strany spoločnosti a pod.), prezentuje v chronologickom poradí, začínajúc udalosťami, ktoré bezprostredne predchádzali misijným cestám svätého Pavla (40. a 50. n. l.) a končiac smrťou svätého Augustína (430 n. l.). Knihu *Tělo a spoločnosť* možno preto vnímať ako dejiny názorov na sexualitu a sexuálne odriekanie v kontexte spoločenskom, náboženskom a filozofickom v období prvých storočí formovania sa a upevňovania kresťanstva.

Súbežne s náboženskými traktátmi si Peter Brown všima aj konkrétny život zástancov jednotlivých náboženských hnutí, významných mysliteľov, mučeníkov či eremitov. To mu umožňuje preniknúť cez ľadový podtón analyzovaných textov k prirodzenej telesnosti ich tvorcov. Štyri storočia presadzovania sa kresťanstva ukazujú teda ako dobu, ktorú vytvárali konkrétni ľudia s ich ľudskými, väčšími či menšími telesnými a duševnými slabosťami.

Knihu *Tělo a spoločnosť* rozdelil autor do troch častí.

V prvej zakotvuje svoje pozorovania v pohanskom svete neskorej antiky. Vychádzajúc z požiadaviek antického mesta voči telu jeho občanov sa P. Brown postupne dostáva k postulátom prvých cirkevných mysliteľov na Blízkom východe a v Stredomorí. Približuje názory a učenie sv. Pavla, Antona, Origena, Klimenta Alexandrijského, gnostických a manichejských učiteľov, ako aj ďalších mysliteľov, ktorých učenie sa zakladalo na tvrdení, že človeka stvoril Boh, a preto sa musí riadiť jeho zákonmi. Na pozadí týchto úvah autor odhaľuje rozdiely medzi zdržanlivým životom u pohanov a kresťanským ideálom panenstva a panictva. Poukazuje na odlišné nároky a požiadavky voči manželstvu a postaveniu mužov a žien. Na ozrejmienie týchto rozdielov uvádza prehľad rôznych významov sexuálneho odriekania vo viacerých oblastiach kresťanského sveta. Sexuálna zdržanlivosť bola napr. chápaná ako záruka návratu k pôvodnej jednote s Bohom, prekonanie strachu zo smrti, ale tiež ako estetický ideál (nedotknuté telo) a prejav uchovania si individuálnej identity.

Sledovaním formovania sa názorov na telesnú zdržanlivosť poukazuje autor aj na meniace sa štruktúry cirkevných obcí v prvých storočiach kresťanstva. Všima si organizačné problémy, otázku celibátu, pôsobenie a život apoštolov, prorokov, mučeníkov. Človek je v celej Brownej knihe vždy konfrontovaný s prostredím a so spoločnosťou, podľa požiadaviek ktorej sa správa.

Druhá časť knihy *Tělo a spoločnosť* je zameraná na tradíciu tzv. Otcov púšte v období od vlády Konštantína až po posledné dni rímskeho cisárstva na Východe. Na konkrétnych príkladoch autor vykresľuje život na púšti i jeho následky pre telesnú a duševnú stránku človeka. Poukazuje pritom najmä na zápas s vlastnou vôľou, ktorá nie raz bývala väčšou prekážkou pre asketický život ako telesná hmota. Peter Brown sa v tejto súvislosti

venuje aj úlohám duchovného vodcu a podrobne sa zaoberá vplyvmi asketických ideálov na myšlienky a prax cirkvi východnej ríše (Egypt, Kapadocia, Antiochia, Sýria) v priebehu štvrtého a na začiatku piateho storočia. Poukazuje pritom na odlišnosť duchovných tradícií v jednotlivých cirkevných obciach.

Tretiu časť knihy autor venoval latinskému svetu, zvlášť jeho trom autoritám: Ambrózovi, Hieronýmovi a Augustínovi, ktorých názory uzatvárajú obdobie hľadania nových pravidiel pre osobný, telesný a spoločenský život zástancov čoraz viac sa presadzujúceho kresťanstva. Vyhrotený strach z tela a prízvukovanie neustáleho sexuálneho nebezpečia vystriedajú v závere veľmi ľudské názory sv. Augustína, ktoré sú oslobodené od sexuálnej paniky a poukazujú na hodnotu telesnej stránky človeka.

V tejto časti knihy autor venuje pozornosť aj mariánskemu kultu a klerikálnemu celibátu.

V doslove sumarizuje zmeny v chápaní ľudskej osoby a spoločnosti, ku ktorým došlo v období od sv. Antona až po začiatok stredoveku.

Paralelne s otázkami telesnosti a náboženských zásad, vzťahujúcimi sa na hmotnú stránku človeka, reflektuje P. Brown aj obraz dobovej spoločnosti, a najmä stupeň jej vplyvu na život jednotlivca. Dokazuje, že pokiaľ v antickom období boli zákony spoločnosti hlavnými smernicami pre osobný a spoločenský život jej členov, postupne, s presadzovaním kresťanského svetonázoru, sa dostávali čoraz viac do úzadia. Človek prestal byť hodnotený iba podľa pravidiel pozemského života. Napriek tomu, že v živote jednotlivca prevládali náboženské a duchovné aspekty ako diktát spoločnosti, ani v tejto situácii neboli doboví eremiti, pustovníci či mučeníci oslobodení od jej vplyvu.

Veľa priestoru venuje P. Brown vo svojej knihe ženám, ich postaveniu, situácii a úlohám v ranokresťanskej spoločnosti. Upozorňuje

prítom, že informácie o vtedajších ženách pochádzajú najmä zo spisov, ktorých autormi boli muži. Vzhľadom na použité pramene a reflektované obdobie väčšmi sa sústreďuje na ženy, ktoré sa rozhodli žiť v telesnej čistote, ako na manželky a matky. Ich prítomnosť reflektuje najmä vo všeobecnejších pasážach o manželstve. V rozhodnutí žien pre telesnú čistotu nachádza Peter Brown nielen náboženské motívy, ale aj reakciu na dobovú realitu. Interpretuje ho ako šancu rozhodovať o svojom tele a príležitosť oslobodiť sa od nadržanej úlohy rodiť deti pre udržanie kontinuity spoločnosti. S tým súvisia aj otázky sexuálnej hanblivosti: možnosť oslobodiť sa od tela zdržanlivým životom, ako aj mať naň právo, ktoré bolo podmienené spoločenským postavením. V prípade žien, ktoré sa rozhodli pre celoživotné panenstvo, upozorňuje autor aj na zmenu ich spoločenského postavenia a na možnosť získať spoločenský úctu, akaj sa vtedy tešili iba vzdelaní muži.

Popri požiadavkách na celoživotné panenstvo a panictvo P. Brown sleduje aj meniace sa, až protikladné názory na manželstvo a manželskú sexualitu, zvlášť na rozlišovanie tzv. „dobrej“ sexuality od „zlej“. Reflektované diela ponúkajú široké spektrum názorov na manželstvo: od úplného zatracovania až po ohodnotenie jeho reprodukčnej úlohy a uznanie sexuality za prejav Božej ochrany a nie trestu. Osobitú problematiku tvoria požiadavky kladené na sexuálny život vdov a vdovcov.

Brownova kniha o tele a spoločnosti v období, v ktorom sa prelínali antické tradície s novým kresťanským učením, je aj knihou o obzoroch ľudskej slobody a sile ľudskej vôle. Na pozadí filozoficko-náboženských požiadaviek a príkladov konkrétneho života autor odhaľuje dobové rozpory medzi hlásaným a prežívaným, medzi domácimi kresťanskými zvykmi a účasťou na pohanskom verejnom živote, medzi obávanou prírodou (telesnosťou), spoločenským životom a náboženskými požiadavkami. Vďaka zohľadneniu všetkých týchto

aspektov sa mu podarilo zobrazit' život mužov a žien v jeho ľudskej komplexnosti a zložitosti podmieňovanej tak osobnými vlastnosťami ako aj spoločensko-náboženskými premenami.

Pozornosť si zaslúži aj bohatý zoznam prameňnej a sekundárnej literatúry, ktorý môže byť nápomocný pri práci s niektorými témami, ktoré načrtol Peter Brown vo svojej knihe.

Irena Malec

SLOVANSKÝ ROMANTIZMUS – POETIKA ROMANTIČNA. Banská Bystrica, Filozofická fakulta UMB 2002. 198 s.

Zborník *Slovanský romantizmus – poetika romantična* je súborom príspevkov, ktoré odznali v dňoch 12. – 13. 9. 2001 na tretej medzinárodnej konferencii venovanej problematike romantizmu v slovanských literatúrach. Organizátor, Katedra slovanských jazykov FiF UMB v Banskej Bystrici, sa po aktuálnych problémoch slovanského romantizmu (1999) a otázkach jeho umeleckej morfológie (2000) zameril na sémantické, morfológické, syntaktické a estetické koreláty romantizmu. Hneď v úvode treba skonštatovať, že zborník podľa nášho názoru paradoxne práve svojou koncepciou neefektívne rozšíril hranice uvažovania o romantizme ako literárnom období (tradične v intenciách doterajších interpretácií) smerom k nadstavbovo-transcendentne poňatému romantičnu. Náčrt „ideovej“ platformy v úvode a doslove je explicitným dôkazom toho, že najmladšia slavistická katedra na Slovensku ostáva nie rétorickým gestom, ale primárne koncepciou v zajatí romantických predstáv: „... práve triadickosť (v perspektívnom výskume romantizmu súbežne s realizmom a víziou) by sa mala stať koreňom a inšpiratívnym prameňom našej budúcej bádateľskej zrelosti k výslednej košatej korune nielen slovanského romantizmu, ale i jeho evolučnej vzájomnej (triadickej) súvzťažnosti s európ-

skym a svetovým romantizmom“ (S. Makara, s. 5).

Tematický rozptyl príspevkov (18) je daný príliš širokou koncepciou, ktorej východiská boli načrtnuté už v predošlých ročníkoch. Ide o chápanie romantična „ako ontologickej a gnozeologickej charakteristiky človeka a umenia pri skúmaní romantizmu ako konkrétne-historického smeru“ (S. Makara, s. 7), ktoré v zborníku v príspevku s príznačným názvom *K poetike romantizmu a romantična opätovne rozvíja A. Červeňák*. Základné trópy romantizmu (prirovnanie, metafora, symbol) chápe 1. ako pragmaticko-modálne vzťahy k realite (= romantično ako ontologická aktivita človeka), 2. ako umelecké trópy fixujúce vzťah k svetu a človeku na historicky konkrétnom úseku ľudských a literárnych dejín (= romantizmus). Zjednodušene povedané: romantično (resp. romantickosť) ako ľudská potencialita, istá všeobecná vlastnosť citenia a prežívania sa realizuje romantickými podobami, pričom jednou z nich je romantizmus. Danú premisu štylisticky varujú napr. S. Makara – N. Kyseľová v príspevku *Romantický synkretizmus Slova o pluku Igorovom* („Romantično – prazáklad zobrazovacej metódy v evolučnom vývoji romantizmu ako literárneho smeru...“, s. 193). Touto na pohľad originálnou diferenciaciou došlo k zmätočnému miešaniu pojmov kvalitatívne odlišnej proveniencie: psychologicky-univerzálne chápanej kategórie romantična a jej praktickej realizácie vyjadrenej literárnymi prostriedkami. Večnosťou „romantiky a ľudského romantična“ vysvetľuje Červeňák transformáciu romantickej poetickej paradigmy po prekonaní romantizmu ako tradičného literárneho smeru aktualizáciou v paradigme romantizujúcich avantgardných literárnych smerov, neoromantizme na Západe a romantickom realizme vo východnej Európe. Týmto mechanickým postupom by sme de facto nesmrteľnosťou *romantizmu* a *romantična* mohli odôvodniť existenciu každého literárneho javu bez ak-